

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

REVUE DE L'ACADÉMIE HONGROISE

I. OSZTÁLYÁNAK KÖNYV-

DES SCIENCES POUR L'HISTOIRE

ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI FOLYÓIRATA

DU LIVRE ET DE LA PRESSE

105. ÉVFOLYAM 1989/I. sz.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG — COMITÉ DE RÉDACTION

KÓKAY GYÖRGY

(felelős szerkesztő)

HAVASI ZOLTÁN

(társszerkesztő)

FÜLÖP GÉZA

NAGY LÁSZLÓ

REJTŐ ISTVÁN

TARNAI ANDOR

SZERKESZTŐSÉG — RÉDACTION

1118 Budapest, Ménesi út 11—13.

Megjelenik negyedévenként

Trimestrielle

---

*Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL
ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.*

*

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) 1900, Budapest XIII. Lehel u. 10/A., közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215—96 162 pénzforgalmi jelzőszámára. Előfizetési díj: 192 Ft. Példányonként megvásárolható az Akadémiai Kiadónál, 1954 Bp. V., Alkotmány u. 21. Tel.: 111-010 (pénzforgalmi jelzőszám 215—11 488), az Akadémiai Kiadó *Stúdium* (1368 Budapest, Váci utca 22., tel.: 185-881), és a *Magiszter* (1052 Budapest, Városház utca 1., tel.: 382-440) könyvesboltjaiban.

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg után). A tanulmányok rovatba szánt kéziratához 1 oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 100 példány) a Kiadóhoz címzett, de a szerkesztőséghez eljuttatott levélben rendelhetők, a korrekcióra visszaküldésével egy időben.

TARTALOM

<i>Borsa Gedeon</i> : Hess nyomtatványainak papírja és kötése	1
<i>V. Ecsedy Judit</i> : Szenci Kertész Ábrahám és ismeretlen nyomtatványai	20
<i>Balogh Mihály</i> : Lappangó 1848-as kisnyomtatványok egy iskolai könyvtárban	48
<i>V. Windisch Éva</i> : Az újkori hungarikum kézirat-kataszter (HKK) munkálatairól	61

KÖZLEMÉNYEK

<i>Karácsonyi Béla—Monok István—Ötvös Péter</i> : Sylvester János saját kezű számlája 1544-ből ..	71
<i>Földesi Ferenc</i> : Adalék a „Debreceni Biblia” történetéhez	72
<i>Riczl Ételka</i> : Jankovich János versgyűjteménye (1788—1793)	75
<i>Enyedi Sándor</i> : Az Erdélyi Magyar Nyelvemelő Társaság történetéhez II.	86
<i>Fried István</i> : „Slavica” a magyarországi német nyelvű sajtóban a reformkorban	94

SZEMLE

Szelestei N. László: Bél Mátyás kéziratok hagyatékának katalógusa. Bp. 1984. (<i>Németh S. Katalin</i>)	101
A Szüry-gyűjtemény katalógusa. Bp. 1987. (<i>V. Ecsedy Judit</i>)	101
Tótfalusi Kis Miklós: Debrecen, 1985. (<i>Monok István</i>)	103
Barlay Ö. Szabolcs: „Romon virág”. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról. Bp. 1986. (<i>Balázs János</i>)	104
Adalékok a 16—20. századi magyar művelődés történetéhez. Bp. 1987. (<i>Varga Imre</i>)	106
Dedinszky Gyula: A szlovák betű útja Békéscsabán. Békéscsaba, 1987. (<i>Kőhegyi Mihály</i>)	107
Potkowski, Edward: Le livre manuscrit — la société — la culture dans la Pologne du bas Moyen Age. Warszawa, 1987. (<i>Monok István</i>)	108
Griffin, Nigel: Jesuit school drama. Valencia, 1986. (<i>Kilián István</i>)	109
Wyrżens, Günther: Die slavischen und Slavica betreffenden Drucke der Wiener Mechitaristen, Wien, 1985. (<i>Ojtozi Eszter</i>)	110
Schmitt, Annelise: Deutsche Exlibris. Leipzig, 1986. (<i>Pajor Enikő</i>)	112
Verzeichnis der Zeitungen im Stadtarchiv Schwelm. Schwelm, 1987. (<i>Fried István</i>)	113

Könyvtár után — a második helyen áll. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Szűry-gyűjteményében őrzött anyag pontos feltárásáig, számbavételéig a Néprajzi Múzeum Könyvtárát tartották másodikként számon, annak ötszáz-egynéhány darabjával.

Az 1801 előtt megjelent nyomtatványok időrendi mutatója ad áttekintést a régi magyarországi nyomtatványokról. Számuk 370 körül van, ezek közül 54 bibliográfiailag ismeretlennek bizonyult (sem Petrik Géza négykötetes bibliográfiája, sem az 5. [pót]kötet nem tartalmazza e címeket), sőt közülük 38 az Országos Széchényi Könyvtárnak is ismeretlen, unikális példány. E ritkaságok beszerzése és az így kialakított egyedülálló gyűjtemény a Fővárosi Könyvtár, ill. a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gyarapítási politikáját dicséri. Szerencsés megoldás az említett 54, bibliográfiailag ismeretlen nyomtatvány címlap-reprodukciójának közlése a kötet végén. Ami a katalógus tipográfiai elrendezését illeti, talán jobb lett volna, ha az utalókat kissé „kiugrasztotta” volna, hogy a tételekkel egy vonalba kerüljenek. Mostani elhelyezésükben ugyanis könnyen összekeverhetők az egyes tételek beljebb szedett kiegészítései, magyarázatai és az ugyancsak beljebb szedett utalók.

A Szűry-gyűjtemény katalógusa nemcsak a régi (18–19. századi) nyomtatványokkal foglalkozók és a magyar irodalom és művelődéstörténet iránt érdeklődők forrása, hanem a gyűjtőknek, bibliofileknek, sőt az antikváriusoknak is fontos segédeszköz lesz. Hiszen, éppen állományának speciális összetétele miatt nem egyszerűen könyvtári katalógus, hanem jóval több annál: a 18–19. század hazai irodalmi ritkaságainak áttekintése.

V. ECSÉDY JUDIT

Tótfalusi Kis Miklós. Az amszterdami Biblia kiadásának háromszázadik évfordulója alkalmából Debrecen(ben) 1985. április 25—27-én megtartott konferencián elhangzott előadások. Reports of the Conference on the Tricentenary of the Amsterdam edition of the Bible by Nicholas Kis Tótfalusi. Debrecen, Hungary, 25–27 April 1985. Szerk. Red. by GOMBA Szabolcsné, HAIMAN György. Debrecen, 1985. 214 l.

Kevés olyan hazánkfia van, akinek nemzetközi tekintélye térben és időben is él. Misztótfalusi Kis Miklós ilyen. E név lehetőség a kapcsolatteremtésekre, bizonyítéka Európához tartozásunknak; olyan amelyre odafigyelnek. Éppen ezért kell

vigyáznunk arra, hogy munkássága megfelelően fejtárt legyen, de nem kiárusított.

Az évfordulós konferenciák egyik, sajnos általánosnak mondható jellemzője a magáért az évfordulóért megrendezettség, s ennek folyományaként az alacsony színvonal. Az ilyen konferenciák természetesen nemzetközies, nagy nevekkel, ám a rendezők általában nem gondolják végig, hogy van-e annyi összefoglalandó új ismeret, amelynek értelmezését csak egy népes gyűlekezet tudja elvégezni. A debreceni Misztótfalusi Kis Miklós — emlékülésszak is ilyenre sikerült egy kicsit.

Persze ahogy vesszük. Ha azt nézzük, hogy mit adtak ki azóta változatlan formában (*Magyar Könyvszemle*), idegen nyelven (*Acta Litteraria*), vagy hogy kinek az előadása volt már másutt is előadás, akkor arra kell gondolni, hogy ezek bizonyára olyan fontos dolgok, hogy a jobb írtés érdekében más információs csatornába is el kell juttatni azokat. Ez részben így is van, részben pedig a publikációs jegyzékek növelését szolgálja. Az újraközlés, újra elmondás azonban nem lehet magának a konferencia sikerességének bizonyítéka; mint ahogy az sem, hogy egyes előadásokat (jelen esetben Péter Katalinét) sajtóvita követ.

Az előadások jelentős része ismeretterjesztő színvonalú volt. Ez, ha olyan szakirodalmat összegez, olyan ismereteket rendszerez, amelyek elérése a szakemberek többségének gondot okozna, akkor örömmel üdvözölhető (pl. Fogolyán Miklósnak az örmény szakirodalmat feldolgozó, értékelő dolgozata). Külföldi vendégeink előadásairól sem tudunk jobbat mondani. Lehet természetesen, hogy ez az érzésünk attól van, mert XVII–XVIII. századi múltunk kutatása nem engedi meg a túlzott szakosodást (luxus is volna egy ilyen kis országban, s nem is indokolható, hogy pl. valaki kizárólag egy-egy betűtípus történetének szentelje életművét), és nem tudunk mit kezdeni egy olyan iskolázottságú szakember előadásával, de azt hiszem ez esetben ennek kicsi a valószínűsége. Kiemelhető mégis két előadás: a belgiumi humanizmus-kutatás jeles személyisége H. D. L. Vervliet a Németalföldön használt betűkre vonatkozó ismereteket foglalta össze, már ami a Misztótfalusi Kis Miklós odaérkezése előtti időkötet illeti. A magyar nyelvű összefoglalásokból ez valóban hiányzó viszonyítási alap az erélyi nyomdász teljesítményének megítélésekor. A másik figyelemre méltó előadás a nem magyarok közül James Mosley-é, aki a betűkészítés XVII–XVIII. századi történetébe ad bevezetést a korabeli szakkönyvek kutatására alapozva állításait. A hazai szakirodalom érthetően hiányos e téren.

Létezik politikatörténet, gazdaságtörténet, társadalomtörténet, nyomdatörténet stb. stb.

Minden bizonnyal meglepő lenne pl. egy gazdaságtörténésznek, ha egy, az ő kutatási körében megjelenő dolgozat mondjuk nyomdatörténeti kifejezésekkel próbálná elmondani, hogy hogyan is volt az a XVII. században. Fordítva is legalább ilyen furcsa. Meg kellene tehát szüntetni a körözést Misztótfalusi Kis Miklós, a polgár körül, s talán többet tudnánk mondani róla. Ha volna hazánkban értelmiségtörténeti kutatás, bizonnyal egzaktabban tudná megrajzolni a kolozsvári nyomdász képét. Így azonban Misztótfalusi Kis Miklós a polgár, akinek polgártudata műfajteremtővé lép elő (Bitskey István), befolyásolja a betűtervezésben (Albert Kapr), népművelő programja bontakozik ki ezen az alapon (Dukkon Ágnes már a cím is történelmietlen), jelentős állomás a nemzet-tudat fejlődésében (Makkai László) stb. Hogy mennyivel többet mond, ha egy értelmiségi teljesítményt azzal a terminológiával próbálunk megközelíteni, amely diszciplínába az tartozik, arra jó példa e kötetben Jankovics József, Tarnai Andor és Herner János Keserű Bálint előadása. Bár talán az utóbbi nehezen összehasonlítható a fenti példákkal, hiszen ez „pusztán” új információkkal gazdagította ismereteinket; ezeket persze elhelyezve művelődéstörténeti szövegösszefüggésükbe. Tarnai Andor már jobb példa az előbbi szempontból. Azon túl, hogy egy filológiai probléma korrekt megoldását adta, többet árul el a korszak szellemi irányzatairól, mint az az előadás, amely címében azt felvállalta.

A minta értékű példa az összehasonlításra Bitskey István, illetve Jankovics József előadása. A *Mentség* műfaja a *Mentség* szerkezete. Nem arról van szó, hogy Bitskey István semmit nem mond azzal, hogy a Misztótfalusi Kis Miklós korabeli társadalomtörténetről beszél (bár az nem igaz, hogy Bethlen Miklóssal, Kemény Jánossal vagy Kornis Gáspárral a nyomdász, mint a munka embere állítható szembe), de a *Mentség* műfajának megállapításához ez nem visz közelebb. Az említették is munkájuk révén találtak életcél (az ember általában ilyen), s nem kevesebbet dolgoztak, mint Misztótfalusi Kis Miklós. Ő a kulturális értékek létrehozásában, mint értelmiségi találta meg életcélját, s mint képzett értelmiségi, engedett műveltségének a *Mentség* írásakor is. És retorikai ismeretei polgáröntudatát is kordában tudták tartani. Jankovics József előadása tehát vitaelőadás, kár, hogy a szerkesztők ezt nem jelezték a tanulmányok sorrendjének megállapításával.

Végezetül néhány gondolat Péter Katalin sokat vitatott előadásával kapcsolatban: amikor azt a kérdést tesszük fel, hogy nálunk a protestáns reform szerepe az anyanyelvi Biblia elterjesztésében milyen mértékű volt, akkor meg kellene

vizsgálni, hogy az, amit a nemzetközi szakirodalom prereformációnak nevez (a protestáns reform három alapgondolatának egyedül a hit általi üdvözülés, az egyetemes papság, a Biblia tévedhetetlensége már a korábbi századokban való jelenléte) mikor jelentkezik Magyarországon, meglete milyen mértékű, milyen természetű. Van egy olyan benyomásom, hogy nálunk a reformáció gyorsasága is, s a feltett kérdésre adandó válasz is összefügg azzal, hogy a prereformációs és reformációs jelenségek időben közelebb esnek egymáshoz, gyakran egyidőben jelentkeznek (főképpen a társadalmi, történelmi feltételek kialakulását tekintve). Péter Katalin előadásának másik alapgondolata a XVII. század elejétől hanyatló, szinte lelenebbé váló kulturális élet az RMNy kötetinek tükrében. Azt hiszem, hogy meg kell nézni ezzel kapcsolatban a fogyasztási oldalt is. Hiszen az RMNy a könyv termelésének tükré. A kérdés minden bizonnyal így fogalmazódik majd át: miért váltunk alig termelőből fogyasztókká? Ha az RMNy statisztikáihoz az olvasmányregiszter is csatlakozik, akkor az előbb idézett ítélet a XVII. századról nem lesz ilyen sommás.

MONOK ISTVÁN

Barlay Ö. Szabolcs: „Romon virág”. Fejezetek a Mohács utáni reneszánszról. Bp. 1986. 385 l.

A szerző kerek négy évtizeden át behatóan végzett művelődéstörténeti kutatásainak értékes, új eredményeit tartalmazza ez a kötet, amely az eddigitől számottevően eltérő megvilágításba helyezi a 16. század harmincas éveitől az 1600-as évek elejéig terjedő, s a mi történelmünk számára oly végzetes szakaszának számos eseményét. Meggyőzően bizonyítja, hogy Mátyás király budai reneszánszát Isabella királyné nemcsak átmentette a gyulafehérvári kastélyba, hanem ott tovább is fejlesztette. E lengyel királyleány nagyszámú humanistát hozott magával hazájából, s így az erdélyi reneszánsz két új vonása rajzolódott ki, egyfelől a szabadelvű gondolkodás lelt itt hazára, másfelől pedig, a jezsuiták megjelenésével a katolikus restauráció is erőre kapott. Barlay saját levéltári és könyvtári adatgyűjtéseinek birtokában figyelmet érdemlő módon mutat rá arra, hogy nemcsak Isabella királyné, hanem János Zsigmond, Báthory István, sőt Balassi Bálint esetében is az eddigi kutatások számos részletkérdésben, főleg megfelelő adatok hiányában olyan megállapításokra jutottak, amelyeket napjainkban már feltétlenül korrigálnunk kell.